

“ВЕЧАРЫНКА” ЯНКІ КУПАЛЫ Ў КАНТЭКСЦЕ ГІСТАРЫЧНАЙ РУХОМАСЦІ ТВОРА

Аналіз твораў з пазіцыі іх гістарычнай рухомасці вымагае адпаведнай метадалогіі. Некаторыя з прынцыпаў аналізу літаратурных тэкстаў 1930-х гг. Купалы і Коласа былі ўжо раней прапанаваны [2], таму ў дадзеным выпадку звернемся да падрабязнай характарыстыкі верша “Вечарынка”. У ім Купала прапаноўвае паэтычную характарыстыку сутнасці жыцця не толькі ў “Чырвоным аратым”, але і ўсяго калгаснага ладу.

Сэнс рэфрэну. Першая і апошняя строфы “Вечарынкi” заканчваюцца радком, у якім ужыты спалучальны злучнік “і”, ва ўсіх астатніх строфах выкарыстоўваецца супраціўны злучнік “а”. У першай страфе “і” ў пачатку рэфрэна выконвае ролю злучэння, на першы погляд, трох нейтральных падзейных сітуацый: вечарынка, прысутнасць на ёй жыццярэдасных калгаснікаў, гранне – без перапынку – гармоніка. Далей жа гранне гармоніка з дапамогай супраціўнага злучніка “а” супрацьпастаўляецца алагічнасці падзейных сітуацый. Музыка гармоніка ўжо ўспрымаецца як сімвал, які хавае ў сабе наступны сэнс: гэта ідэалагічны піск, зададзенасць. Мэта такой “музыкі” ў наступным: падпарадкаванне намераў і жаданняў удзельнікаў вечарынкi (не толькі гэтай, а і ўсёй калгаснай “вечарынкi-калектывізацыі”) задаваемаму ідэалагічнаму рытму. Якімі б ні былі намеры сялян, а ідэалагічны гармонік іх накіруе ў неабходнае вусце.

Сэнс падзейнай сітуацыі. Калгаснікі прыходзяць на вечарынку пасля цяжкай працы. І ўсю ноч – да самай раніцы – веселяцца, гутараць тут, нягледзячы на тое, што “*дамоў было б пара ім*”. У сувязі з гэтым узнікаюць наступныя пытанні. Як фізічна можна вытрымаць такія скокі, “*дыхт*”, “*жар*”, пітво, начное даснедванне пасля цяжкага дня і як потым працаваць пасля гэтакай бяссоннай ночы? Алагізм сітуацыі відавочны, “*весьялосць*” калгаснікаў тут абсурдная. Але сяляне не расходзяцца з вечарынкi (“*А скакаць яшчэ не годзе*”). Чаму? Бо “*Яшчэ танец на расходзе*” [1, с. 64]. Выраз “*на расходзе*” ў дадзеным кантэксце можа мець наступнае значэнне: танец яшчэ толькі падыходзіць да свайго апагею, танцоры яшчэ толькі-толькі ўваходзяць у агульны рытм танцу. Але ж выраз “*у расход*” мае і іншае значэнне: *знішчыць, расстраляць*; па аналогіі з выслоўем “*выводзіць (пускаць, спісваць) у расход*” – *расстрэльваць, пускаць на той свет, ставіць да сяняны*. Відаць, Я. Купала нездарма выкарыстаў менавіта такі неадназначны ў сэнсаўтваральных адносінах выраз.

У трэцяй страфе Я. Купала вызначае, што ў час танца “*Зіна шэпча штось Мальвіне, А Мальвіна шэпча Зіне*”. Гэтыя калгасніцы маюць патрэбу выказацца, але ж так, каб іншыя не пачулі іх слоў. Аднак жа ў такіх умовах і адрасат выказвання таксама не пачуе гэтага шэпту. Але ж ёсць жаданне, намер нешта агучыць. І такое агучванне знарком прыглушаецца, а ў выніку яно выкідваецца ў

нікуды. Гэта своеасаблівы немы крык. А калі б ён і прагучаў выразна, то гармонік не даў бы яму быць пачутым: яго гранне мацнейшае, важнейшае, усеабдымнае ў гэтым абсурдным танцы: “*А гармонік грае, грае*” [1, с. 64].

Абсурднасць падзейнай сітуацыі выразна назіраецца ў пятай і восьмай (апошняй) строфах. Калгаснікі, якія прыйшлі на вечарынку пасля цяжкага дня сялянскай працы, аказваецца, не толькі не снедалі, а, трэба меркаваць, і не абедалі, бо, калі б абедалі, то на вечарынцы ўжо вячэралі б альбо “*давячэрвалі*”, Яны ж толькі “*даснедаюць*”. Можна ўявіць, якой была перад вечарынкай і якой будзе пасля змардаванай у танцы ночы праца гэтых галодных калгаснікаў!

Вызначым магчымыя варыянты сэнсаўтваральнай ролі назоўніка “*скварка*” з апошняй строфы. 1) *скварка* – назоўнік з адценнем зборнасці: багата скварак (параўнаем з выслугой *Будзе скварка – будзе і чарка*) – сімвал заможнасці, дабрабыту. 2) *скварка* – адзін падсмажаны альбо звараны кавалачак сала. У апошняй строфе чытаем: “*скварка плавае ў місе*” – не напаўняе місу, не насыпана ў яе (іначай было б нешта накішталт “*скварцы песна ў нашай місе*”), а толькі плавае ў нейкай там поліўцы. Значыць, гэты вобраз падкрэслівае беднасць калгаснага жыцця.

Мэтазгодна тут правесці наступную паралель. На пытанне Паўліны Мядзёлкі, ці “*скора нашы калгоняць немцаў назад?*”, Янка Купала наступным чынам ахарактарызаваў калгасны лад: “*<...> Патрыятызм! Патрыятызм!*” – *крычаць. Акуль яго ўзяць гэтага патрыятызму? Калгаснікаў абабралі да ніткі, у губу нечага ўлажыць, дзеці пухнуць з голаду. Сам бачыў. А хочучь, каб у іх патрыятызм быў*” [3]. Такая ацэнка Купалам калгаснага жыцця сведчыць, акрамя іншага, і аб тым, што ў “*Вечарынцы*”, на паверхні якой “*пульсуе*” ўсхваляе, на самрэч даецца характарыстыка абсурднасці праяў калгаснага ладу.

Здаўна дабрабыт, ствараемы гаспадыняй, вызначаўся, акрамя іншага, колькасцю натканага палатна, якое збіралася таксама і як частка пасагу для дачкі-нявесты. У апошняй строфе “*Вечарынкі*” Марыся скача “*ў шаўку*”. Шоўк тут не столькі сімвал новага і заможнага жыцця, колькі, думаецца, сімвал, які сведчыць, што ва ўмовах калгаснага ладу спрадвечна сваё, спрадвечна каштоўнае мяняецца на чужое і штучнае. Апошні радок гэтай апошняй строфы верша (рэфрэн) пачынаецца злучнікам “*і*”. Так ёсць і сёння, будзе і заўтра, і паслязаўтра. Неабходнасць, мэтазгоднасць такога “сёння”, “заўтра”, “паслязаўтра” настойліва падвердзіць гармонік, музыку і ступень уздзеяння якога будуць кантраляваць начлежнікі, якія пры неабходнасці паставяць усіх у шарэнгі.

Звернемся да вызначэння сэнсаўтваральнай ролі вобразаў начлежнікаў і шарэнгі з сёмай строфы ў адпаведнасці з гістарычнай рухомасцю твора.

Начлежнік – 1) *чалавек, які часова начуе дзе-небудзь*; 2) *той, хто пасе коней ноччу*. З прыведзеных лексічных значэнняў назоўніка “начлежнік” больш прымальнае ў вершы, на першы погляд, другое: калгаснікі, што былі ў начлегу, завіталі пад раніцу на вечарынку, далучаюцца да скокаў на ёй. У такім выпадку чаму яны “*пайшлі у скок шарэнгай*”, чаму не сталі танцаваць “*польку*” ці “*сербянку*”, як гэта рабілі іншыя калгаснікі, а пачалі скакаць роўным строем? Каб

адказаць на гэтыя пытанні, возьмем пад увагу першае з вылучаных вышэй значэнняў слова “начлежнік”. Начлежнікі – гэта чужыя, прышлыя людзі, якія не проста заходзяць на вечарынку, а, як вызначае Я. Купала ў гэтай жа сёмай страфе, “закачваюцца з разбегу” на яе, гэта значыць упэўнена, мэтаймкліва, з адчуваннем сваёй перавагі. Начлежнікі з’яўляюцца на гэтай вечарынцы не проста так, а, відаць, па падказцы: “як бы хто ім там нараіў”. Яны з’яўляюцца пад раніцу (тут можна правесці паралель з часам арыштаў “ворагаў народа” ў перыяд рэпрэсій: позняя ноччу альбо таксама пад раніцу). Калі схаваны сэнс вобразаў гэтай страфы паставім у кантэкст прааналізаванай вышэй фактуальнасці верша, то заўважым, што Я. Купала тут падкрэслівае наступнае. Калгаснае “шчаслівае” і “заможнае” жыццё знаходзіцца пад пільным кантролем чужых, прышлых, якія імкнуцца загнаць сялян у “шарэнгу”, падпарадкаваць крок у гэтай шарэнзе яе галоўнаму закону: усё павінна адбывацца ў адным рытме, пад адну музыку, зладжана, аднастайна і – без гэтага не будзе зладжанай шарэнгі – пад каманду кіраўніка згуртавання, якое крочыць у шарэнгах. Рытму шарэнгі дапамагае маршавая музыка, маршавы спеў. Такую ролю ў калгаснай вечарынцы-жыцці выконвае гармонік як ідэалагічны камертон.

Такім чынам, верш “Вечарынка” ў “ляўкоўскім цыкле” сведчыць не пра ўхваленне Купалам калгаснай рэчаіснасці (гэта на паверхні, для масавага мыслення таго часу), а менавіта пра знішчальную крытыку гэтага ладу жыцця. Пры гэтым адбываецца стылізацыя пад радасны, аптымістычны настрой насельнікаў той прасторы, якая аб’ектыўна вызначалася татальным ідэалагічным кантролем і грамадскай абсурднасцю.

Літаратура

1. *Купала, Я.* Поўны збор твораў: у 9 т. Т. 5 / Янка Купала. – Мінск: Маст. літ., 1998. – С. 64–65.
2. *Макарэвіч, А.М.* Беларуская літаратура першай трэці XX ст. і праблема гістарычнай рухомасці мастацкага твора / А.М. Макарэвіч // Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнар. нав. канф., Магілёў, 26–27 крас. / УА “МДУ імя А.А. Куляшова”. – Магілёў, 2006. – С. 8–17.
3. *Мядзёлка, П.* Сцежкамі жыцця / Паўліна Мядзёлка // Польшыя. – 1993. – № 4. – С. 202.